

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2022 1. SZÁM
LXIV. ÉVFOLYAM

A történelem nemzeti képe
Szabó Csaba, Demmel József és Pintérová Beáta írásai

B. Halász Éva
A nyelvváltság

Petr Kozák
Corvin János opavai herceggént kibocsátott oklevelei

Czinege Szilvia
Széchenyi-levelek nyomában

Újlaky-Nagy Réka
A szombatosok utódainak ábrázolása az útirajz-irodalomban

Dénes Iván Zoltán
Marczali Henrik az első világháborút lezáró békéről

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN
felelős szerkesztő

FÓNAGY ZOLTÁN, NEUMANN TIBOR, OBORNI TERÉZ, ZAHORÁN CSABA
rovatvezetők

DETRE ANDRÁS
szerkesztőségi munkatárs

Szerkesztőbizottság

MOLNÁR ANTAL
elnök

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR, FODOR PÁL,
GLATZ FERENC, OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA,
PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ, SZAKÁLY SÁNDOR,
SZÁSZ ZOLTÁN, VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája:
tortenelmiszemle@abtk.hu

*Kérjük szerzőinket, hogy kézírataikat
a közlési szabályzatnak megfelelően készítsék el,
amely honlapunkon érhető el:
<http://www.tti.abtk.hu/kiadvanyok/folyoiratok/tortenelmi-szemle.html>*

A 2022-es évfolyam megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap, a Magyar Tudományos Akadémia
és az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Titkársága támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

ISSN 0040-9634

TARTALOMJEGYZÉK

LXIV. évfolyam, 2022. 1. szám

A TÖRTÉNELEM NEMZETI KÉPE

- Szabó Csaba Az örök Dacia mítosza. A dákoromán kontinuitás metahistóriája a kortárs román régészet- és történettudományban 5
- Demmel József Az „oláh-verő Botond” *Keleti Svájc*ban. Réthy László és a dualizmus kori nemzetiségi kérdés különös története 21
- Pintérová Beáta A „korai szlovák történelem” az újabb szlovák szakirodalomban 41

TANULMÁNYOK

- B. Halász Éva A nyelvváltság 55
- Petr Kozák Corvin János oklevelei cseh levéltárakban 69
- Czinege Szilvia Széchenyi-levelek nyomában 121
- Újlaki-Nagy Réka A székely Jeruzsálem és a szombatosok utódainak ábrázolása a 19. század végi, 20. század eleji útirajz-irodalomban 137
- Dénes Iván Zoltán „Áldozatok” védője, „elkövetők” vádlója? Marczali Henrik az első világháborút lezáró békéről 155

VITA

- Bartha Ákos Beágyazás, beárazás 169

SZÉCHENYI-LEVELEK NYOMÁBAN

CZINEGE SZILVIA

ON THE TRACE OF SZÉCHENYI LETTERS

The rich and diverse correspondence of count István Széchenyi is today located in a number of public collections, the mapping of which was indispensable for the preparation of a critical edition. The availability of almost 5000 letters written by Széchenyi today is to a great extent due to the fact that the count himself kept his papers in order, and the family also employed an archivist for the management of the archives. Today, the majority of the Széchenyi letters are preserved in the Hungarian National Archives and the Manuscript Collection of the Hungarian Academy of Sciences, but further letters are dispersed in various Hungarian and foreign archives and museums as well. The paper presents all the public collections where such letters are kept, and, if possible, also the circumstances in which these got there.

Keywords: István Széchenyi, correspondence, public collection, research

Széchenyi István leveleinek kritikai kiadásához elengedhetetlen feltétel a gróf ma fellelhető leveleinek számbavétele, összegyűjtése. Ez a kutatás jelenleg is tart, ezért pontos darabszámot még nem lehet meghatározni: 4800 és 5000 közé tehető a Széchenyi István által írt vagy íratott levelek és levélfogalmazványok, illetve ezek híján a másolataik száma, amelyek ma a különböző közgyűjteményekben a kutatás rendelkezésére állnak. A levelek összegyűjtéséhez nagy segítséget nyújtottak a korábban elkészült, a Széchenyi-iratok sorsával foglalkozó tanulmányok, illetve a levéltári és kéziratári segédletek bevezetői, amelyek segítségével alább azokat a Széchenyi-levéltárat érintő eseményeket veszem számba, amelyek a levelek útját meghatározták.¹ A leveleket ezek a munkák többnyire külön kiemelés nélkül együtt említik Széchenyi más írásaival, így amikor kéziratokról, iratokról van szó, azalatt levelek is értendőek, mivel a Széchenyi-levéltár kezelői elsősorban

Czinege Szilvia, tudományos munkatárs, BTK TTI, Újkori osztály. A tanulmány az NKFI 125364 számú, Széchenyi István leveleinek kritikai kiadása című projekt támogatásával készült. A projekt vállalása, hogy teljességre törekedve publikálja a Széchenyi István által különböző címzettekhez írott leveleket szövegkritikai és tartalmi jegyzetekkel ellátva. Az első kötet az 1825-ig írott leveleket fogja tartalmazni.

¹ H. Boros Vilma: *Széchenyi István hátrahagyott iratainak története*. Az Akadémiai Könyvtár gyűjteményének ismertetésével. Bp., 1967.; Körmeny Kinga: *A Széchenyi-gyűjtemény*. Bp., 1976.; *A Magyar Vízügyi Múzeumban őrzött Széchenyi-iratok katalógusa*. Összeáll. Deák Antal András. Bp., 1990.; Kelemen István: *A Széchenyi család nagycenki levéltárának története*. In: *A Széchenyi család nagycenki levéltárának iratai 1678-1944*. S. a. r. Dominikovits Péter – Kelemen István. Sopron, 2017. 3–14.; Kiss Melinda: *A Storno család Széchenyi-gyűjteménye*. *Soproni Szemle* 71 (2017) 478–488.

tematikusan rendezték az iratokat, nem pedig műfajok szerint. Ez a magyarázata a levelek mai lelőhelyének is, amikor egy-egy levelet nem a „levelezés” címszó alatt találunk meg, hanem a gróf egyik működési területéhez kapcsolódóan valamely intézmény levéltárában.

A Széchenyi István által írt levelek túlnyomó része ma két budapesti közgyűjteményben található meg: a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában (= MNL OL) és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ (MTA KIK) Kézirattárában. Közel száz levelet őriznek az Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattárában, majdnem ötvenet az esztergomi Duna Múzeumban, és jelentősebb gyűjtemény található a soproni Storno-házban, amely az utóbbi években gyarapodott is néhány saját kezű levéllel.² Az, hogy mindez ma is elérhető számunkra, főként annak köszönhető, hogy a Széchenyi család a 18. század óta rendszerezett levéltárt vezetett és külön alkalmazottai is voltak a levéltárosi feladatok ellátására.³ Ennek ellenére a Széchenyi-levelek egy része eléggé kalandos utat járt be, mire eljutott jelenlegi őrzőhelyére.

Széchenyi István maga is rendszerezve tartotta iratait: ezzel egyrészt a családi mintát követte, másrészt szükséges is volt, hogy a szerteágazó ügyei kapcsán keletkezett dokumentumokat (levelek mellett szerződések, nyugták, számlák stb.) úgy kezelje, hogy könnyedén elő vehessen egy-egy darabot, ha szükséges. A gróf archívumának kezelője 1833-tól titkára, Tasner Antal lett, és kettejükön kívül nem is akadt más, aki jól kiigazodott volna az iratok között.⁴

Az irategyüttes az első sérüléseket 1849 májusában szenvedte el, amikor Buda ostroma alatt ágyútűz érte Széchenyi felső-dunasori lakását, és az iratok összekeveredtek. Széchenyi döblingi éveiben, amikor újra bekapcsolódott a közéletbe, szeretne volna iratait egy helyen magánál tudni, ezért levélben kérte Tasnert, hogy küldje utána azokat.⁵ Ezt követően az iratok fokozatosan érkeztek a grófhoz, aki rendszerezte, válogatta őket, és 1858 őszén kilenc ládába rendezve elküldte egy részüket Sopronba, a Széchenyi család akkori levéltárosának, Paur Ivánnak.⁶ 1860. március 2-án és 3-án házkutatást tartottak Széchenyi döblingi lakosztályában, és lefoglalták a még nála lévő iratokat, amelyek között szintén akadtak levelek; ezek csak 1926-ban kerültek Magyarországra.

Széchenyi halálát követően, az 1841-ben írt végrendeletének értelmében mindenmű iratainak örököse Tasner Antal lett, aki azokkal szabad akarata és belátása szerint

² Ezúton köszönöm Lisztes Nikolett (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattár [= MTA KIK Kt]), Avar Anton (Magyar Nemzeti Levéltár [= MNL] Országos Levéltára [= OL]) és Kelemen István (Soproni Múzeum) segítségét és közreműködését a levelek felkutatásában.

³ Bővebben lásd Áldásy Antal: A gróf Széchenyi család levéltára. *Magyar Könyvszemle* 10 (1902) 285–295.; Bártfai Szabó László: A Sárvár-felsővidéki gróf Széchenyi család története. I–III. Bp., 1926. III. 44–60.; H. Boros V: *Széchenyi István hátrahagyott*, 11.; Künstlerné Virág Éva: A Széchenyi család levéltára és levéltárosai a 18–19. században. *Soproni Szemle* 65 (2011) 153–170.

⁴ H. Boros: *Széchenyi István hátrahagyott*, 6.

⁵ Széchenyi Tasner Antalhoz. Döbling, 1857. október 22. MNL OL R 196. No. 511. Közli Majláth Béla: *Széchenyi István levelei*. I–III. Bp., 1889–1891. (= SzIL) III. 650–651.; Döbling, 1857. november 1. MNL OL R 196. No. 513., SzIL III. 651–653.; H. Boros: *Széchenyi István hátrahagyott*, 3.

⁶ Széchenyi István levele Paur Ivánnak. Döbling, 1858. október 7. Közli Bártfai Szabó László: *Adatok gróf Széchenyi István és kora történetéhez 1808–1860*. I–II. Bp., 1943. (= Adatok) II. 800–801.; H. Boros: *Széchenyi István hátrahagyott*, 12.

cselekedhetett. Tasner elkezdte az iratokat Pestre összegyűjteni, amiben Paur Iván segítségét is kérte,⁷ továbbá fiát is, aki a Bécsben elkobzott iratok visszaszerzésére irányuló kérvényeit juttatta el a hatósághoz.⁸ Paur Iván 1858 és 1888 között volt a Széchenyi család levéltárosa, de sajnálatos módon az iratok rendezésében több hibát is ejtett. Összekeverte például William Tierny Clarkot Adam Clarkkal, és tévesztését a levélkiadás során Majláth Béla is átvette.⁹ Mindenesetre a levéltáros rendszeresen beszámolt Tasner Antalnak, hogyan halad a munkával, kikkel végezteti azt, és hogy éppen milyen iratokat küld neki postán.¹⁰ Széchenyi kézíratait nemegyszer „kincs”-nek nevezte, és szeretne volna, ha az iratok „együttlegesen” kerülnének valakihez.¹¹ Később Lónyay Menyhért is arról írt, hogy szeretné, ha Széchenyi iratai együtt kerülnének a Magyar Tudományos Akadémia tulajdonába.¹²

Tasner Antalnak azonban nem sok idő adatott az iratok rendezésére és kiadásra történő előkészítésére, ugyanis egy évvel a gróf után ő is elhunyt. Így a Széchenyi-iratokat és azok kiadási jogát fia, Tasner Géza örökölte meg,¹³ aki azonban korántsem volt annyira tájékozott az iratok rendszerét illetően, mint édesapja. A kéziratok összegyűjtését és rendezését az is nehezítette, hogy azok ez idő tájt négy helyen „tartózkodtak”: Pesten Tasner Antal lakásán, Cenken a fióklevéltárban, Bécsben a titkos levéltárban és Paur Ivánnál Sopronban. Az iratok sorsa Széchenyi családját is foglalkoztatta, de nem azonos módon. Széchenyi felesége, Crescence a gróf halála után „nyakra-főre pakoltatta Tasner számára a gróf irományait, és ládák küldettek le” Paur tudta nélkül.¹⁴ Később az idősebb fiú, Széchenyi Béla kérte Pál nagybátyját, hogy ügyeljen Paurra, nehogy kiadja kezei közül apja irományait – „semmi ürügy alatt (még a Tasner családnak sem)”.¹⁵ Fontosnak gondolta azon iratok megőrzését is, amelyek „atyám gyermekéveire, nevelésére vonatkoznak – levelek, vizsgabizonyítványok s. a. t.”.¹⁶

Tasner Géza azonban tapasztalatlansága miatt és hely híján nem vállalkozott az iratok teljes körű összegyűjtésére, elegendő feladatnak érezte a családnál lévő naplókötetek és más irományok őrzését.¹⁷

⁷ Tasner Antal Paur Ivánhoz. 1860. május 31., június 3. MTA KIK Kt Ms 4227/10–11.

⁸ H. Boros: *Széchenyi István hátrahagyott*, 20.

⁹ Lásd pl. SzIL III. 419.; H. Boros: *Széchenyi István hátrahagyott*, 22.

¹⁰ Paur Iván Tasner Antalnak. 1860. június 5. – 1861. május 31. között. MTA KIK Kt Ms 4227/12–14., 16–17.

¹¹ Paur Iván Tasner Antalnak. 1860. június 14., 1861. május 27. MTA KIK Kt Ms 4227/13., 16.

¹² Lónyay Menyhért Tasner Gézának. 1875. április 13. MTA KIK Kt Ms 4227/34.

¹³ Tasner Antal végrendelete. MNL OL P 626. 1. 1860. 239.

¹⁴ Török János Paur Ivánnak. 1862. május 16. MNL OL P 626. 1. 1860. 245.

¹⁵ 1862. március 26. MNL OL P 626. 1. 1860. 243. [Bártfai másolatában.]

¹⁶ Széchenyi Béla levele a család levéltárosához. 1891. március 23. MNL OL P 626. 1. 1860. 288.

¹⁷ H. Boros: *Széchenyi István hátrahagyott*, 26–28.

Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára

Tasner Géza 1875-ben ajánlotta fel a birtokában lévő Széchenyi-iratokat Lónyay Menyhértnek,¹⁸ a Magyar Tudományos Akadémia elnökének megvételre. Az Akadémia 20 ezer forintot fizetett a hagyatékért,¹⁹ amely három darab vaspántosládában 21 darab bekötött naplókötetet, leveleket és Széchenyi műveinek kéziratait tartalmazta. A ládák tartalmáról részletes jegyzőkönyv készült.²⁰ Sok levél került ekkor az Akadémia tulajdonába:²¹ 1875-ben levele Júliához,²² egy ismeretlen grófnőhöz („Liebenswürdige Gräfin” kezdettel), levelek jószágigazgatójához, Liebenberg Jánoshoz,²³ „egy csomó ifjúkori levelezés”, fontosabb levelek (1845–1847), levelek Lunkányi Jánoshoz, érdekesebb levelek (1847–1848), levelek egyes személyekhez és István főherceghez,²⁴ darabszám megjelölése nélkül. 1878-ban már némi mennyiségmegjelöléssel vették át a gróf leveleit: levelek Széchenyi és Lunkányi közt 11 darab, Széchenyi Liebenberghez három csomag, és egy csomag levél.²⁵ A tételek egy részénél nem tüntették fel, hogy Széchenyi a levelek írója vagy címzettje-e, emiatt is nehéz a mennyiség meghatározása, továbbá az 1875-ös átvételkor több „vegyes” feliratú csomót is átadtak, és ezek is tartalmazhattak leveleket. Ezeknél a listáknál némileg pontosabb képet ad Lónyay Menyhért Széchenyi hátrahagyott iratairól készült tanulmánya, amelyben három levelet is közölt magyarul.²⁶ A megszerzett iratok között megnevezte a „nevezetesebb” levelezések címzettjeit: József nádor, Metternich, Deák Ferenc, Wesselényi Miklós, Eötvös József, Apponyi György, „Szina, Hume József és Delolme”.²⁷

Ezt követően Lónyay országos gyűjtést hirdetett, és a Széchenyi-iratok átvételére egy testületet is létrehozott 1877 őszén Széchenyi Bizottság néven. Ennek tagjai az elnök mellett Zichy Antal és Deák Farkas voltak. Lónyay kérte Paur Ivánt további iratok átadására.²⁸ Megkeresése eredményeként 1878 januárjában további két láda irat érkezett Cenkről Budapestre, amelyeket Paur 40 csomóba rendezett Széchenyi munkaterületei szerint.²⁹

¹⁸ Tasner Géza Lónyay Menyhértnek, 1875. április 26. MNL OL P 626. 1. 1860. 253.

¹⁹ A megegyezés részleteit lásd Nyilatkozat. 1875. június 9. MNL OL P 626. 1. 1875. 251–252. A kifizetés alakulásáról bővebben lásd H. Boros: *Széchenyi István hátrahagyott*, 29–30.

²⁰ A jegyzék sajnos annyira nem részletes, hogy számszerűsíteni tudjam a levelek mennyiségét.

²¹ MTA KIK Kt Ms 4227/53–71.

²² Véltetően Hunyady Júliához 1829. november 8-án írott levél, amelyet Lónyay közölt. Lásd lentebb lábjegyzetben.

²³ MTA KIK Kt Ms 4227/53–55.

²⁴ Uo. 4227/57.

²⁵ Uo. 4227/64. Széchenyi Lunkányihoz írott levelei tehát több részletben kerültek az Akadémiához. Még mielőtt ez megtörtént, 1874. december 11-én Tasner Géza rendelkezett („Halálom esetére”) a Liebenberghez intézett levelek felől: ezek a levelek ugyan nem részei a gróf hagyatékának, de ha az Akadémiának szüksége van ezekre, „mint biographicus adatokra”, akkor odaajándékozza. MNL OL P 626. 1. 1860. 249. Mivel Liebenbergként említi a jószágigazgatót, feltehetően a MTA KIK Kt 196/78–197. jelzet alatt található levelekről van szó.

²⁶ Lónyay Menyhért: Gróf Széchenyi István és hátrahagyott iratai. *Budapesti Szemle* 8 (1875) 15. sz. 134–212. Metternichnek írott két levél. 1825. november 18., december 11. 166–177., Hunyady Júliának írott levél. 1829. november 8. 180–184.

²⁷ Lónyay: Gróf Széchenyi István, 140.

²⁸ MNL OL P 626. 1. 1860. 279–280.

²⁹ MTA KIK Kt Ms 4227/29–30., 50., 61.; H. Boros: *Széchenyi István hátrahagyott*, 31–32.

Az iratok rendszerezését a Széchenyi Bizottság végezte, amely új taggal is bővült Szász Károly személyében. 1878 eleji jelentésükben rögzítették, hogy Széchenyi iratainak legnagyobb része az Akadémia tulajdonában van, csak az 1860. márciusban lefoglalt iratok hiányoznak.³⁰ 1880 augusztusában Széchenyi Béla újabb két ládát küldött Cenkről Budapestre.³¹ Zichy Antal javaslatára azonban a birtokiratokat visszaküldték Cenkre.³²

1884-ben az Akadémia újabb felhívást tett közzé az *Akadémiai Értesítő*ben, amelyben a kortársakat Széchenyi-levelek beszolgáltatására kérték.³³ A felhívás eredményeként több mint 1300 darab levelet sikerült összegyűjteni. Megjelent Majláth Béla első kötete Széchenyi leveleiből, ami ösztönzően hatott az olvasóközönségre: újabb Széchenyi-levelek kerültek az Akadémia birtokába. Az intézmény 1896-ban megint megismételte a felhívást,³⁴ ami még sikeresebbnek bizonyult, mint az előző. Valószínűleg ez is hozzájárult Szily Kálmán javaslatához, amit a Széchenyi Múzeum megalapítására tett. A múzeum megnyitásakor (1905. november 3.) készített jelentésben 626 Széchenyi-kéziratról és 3179, Széchenyi működésére vonatkozó iratról tettek említést³⁵ – ezen belül azonban a levelek számáról nem közöltek adatot. A Széchenyi Múzeumban egyébként külön kiemelve, időrendben számozva helyezték el a leveleket.³⁶

Az Akadémia kéziratárában lévő levelek 1914-ben gyarapodtak egy kisebb tétellel: ekkor került sor a Görgen-féle levelezés megvásárlására, amely több mint 40 darabos növekedést jelentett.³⁷ 1943-ban következett egy újabb, nagyobb bővülés a gyűjteményben, és így a levelek számában is, amikor is a Cenken maradt iratokat beszállították az Akadémiára. Ez, mint utóbb kiderült, szerencsés lépésnek bizonyult az iratok szempontjából, mivel addigi őrhelyük a cenki kastélyban a háborúban elpusztult.³⁸

A második világháború a Széchenyi Múzeumot és Viszota Gyula lakását sem kímélte, ahol bombatalálat következtében feltehetőleg több Széchenyi-kézirat is megsemmisült. A háborút követően a Széchenyi Múzeumot nem állították vissza, az Akadémia kéziratárába került a múzeum anyaga és Viszota Gyula hagyatéka is, ezek mai rendjéről Körmendy Kinga tanulmánya tájékoztat részletesen.³⁹

A Széchenyi által írott levelek majdnem egynegyedét teszik ki a Liebenberg [Lunkányi] Jánoshoz írott levelek. A körülbelül 1100 levél zöme az MNL OL-ban két helyen, kisebb számú levél található az Akadémia kéziratárában a K 196 jelzet alatt található,⁴⁰ és szín-

³⁰ MTA KIK Kt Ms 4227/61. Ezen iratok megszerzése érdekében írt Lónyay Menyhért XY grófnak 1877. november 15-én. MNL OL P 626. 1. 1860. 277.

³¹ Tartalmát részletesen ismertették az Akadémia 1881. december 19-i ülésén. *Akadémiai Értesítő* 15 (1881) 8. sz. 229–240.

³² H. Boros: *Széchenyi István hátrahagyott*, 34.; Körmendy: *A Széchenyi-gyűjtemény*, 2.

³³ Kilencedik akadémiái ülés. 1884. február 25. *Akadémiai Értesítő* 18 (1884) 1. sz. 47.

³⁴ 23. akadémiái ülés 1896. október 5. *Akadémiai Értesítő* (1896) 10. sz. 555.

³⁵ H. Boros: *Széchenyi István hátrahagyott*, 41–43.

³⁶ Uo. 47.

³⁷ MTA KIK Kt Ms 4223/174–178.

³⁸ H. Boros: *Széchenyi István hátrahagyott*, 43.

³⁹ Körmendy Kinga: *A Széchenyi Múzeum anyaga és Viszota Gyula hagyatéka az Akadémiai Könyvtár Kéziratárában*. *Magyar Tudomány* 90 (1983) 786–789.

⁴⁰ MTA KIK Kt K 196/78–197.

tén ugyanitt egy nagyobb mennyiség csak Viszota Gyula és Darvas István másolatában maradt fenn.⁴¹ Utóbbi levelek leginkább 1830 előtt íródtak; korábban Tilkovszky Loránt is kísérletet tett az eredeti kéziratok felkutatására, de csak a másolatok alapján tudta ezeket a leveleket bemutatni az olvasóközönségnek.⁴² A Lunkányi-levelekről készült másolatok egy része az 1920-as évek első felében keletkezett, amikor Lunkányi János örökösei 15 ezer forintért kínálták először a Magyar Nemzeti Múzeumnak (= MNM) megvételre Széchenyi 977 darab, Lunkányihoz 1820 és 1848 között intézett levelét, de sem a múzeum, sem más közgyűjtemény nem tudott érték ekkora összeget adni, így a levelek visszakerültek a tulajdonosokhoz. Az alkudozás folyamata azonban elegendőnek bizonyult a másolatok elkészítéséhez – „egyől egyig”.⁴³ Nemcsak a Lunkányi Jánoshoz írt levelek esetében áll rendelkezésünkre ma már csak másolat Széchenyi István leveleiről. Viszota Gyulán és Darvas Istvánon kívül Bártfai Szabó László munkásságának is köszönhető, hogy legalább ilyen formában ismerhetjük a kéziratokat.⁴⁴

Az Akadémia kézirtattárában lévő Széchenyi-levelek bekerülési ideje nem mindig átlátható meg, mert nem készült a beérkezésről dokumentáció, illetve gyarapodási számot sem kaptak az iratok. A levelek az iratrendeztések során két helyre kerültek: egyrészt a címzettek neve szerint alfabetikus rendben és azon belül kronologikusan haladva egy nagyobb, K jelzetű „Levelezés” állagba, illetve tematikusan Széchenyi működési területeihez kapcsolódóan egy-egy intézmény (például Akadémia, kaszinó stb.) levéltárának egységébe.⁴⁵ Ez azonban nem jelent éles tartalmi határvonalakat, mert ha az intézménysülés előtt magánlevelezést folytatott az adott ügyről, akkor a levelek nem feltétlenül kerültek be az adott intézmény levéltárába, hanem maradtak a címzettek szerint rendszerezett „Levelezés” alatt. Itt Adler Józseffel kezdődően Berzsenyi Dánielen, Metternichen vagy Wesselényi Miklóson keresztül egészen Zsoldos Ignácig sorakoznak a címzettek,⁴⁶ néhány ismeretlen címmel bezárólag.⁴⁷ További értékes forráscsoportot képeznek Széchenyi másolati és leveleskönyvei, mert néhány esetben csak ezekből ismert a levélírás ténye és a levél szövege (vagy szövegváltozata). A leveleskönyvek levélmásolatokon és -fogalmazványokon kívül egyéb feljegyzéseket is tartalmaznak; Pozsonyban, az Al-Dunán, illetve Döblingben vezette őket Széchenyi.⁴⁸ A három darab másolati könyv közül az első 1828–1835 között íródott, és 190 levél másolatát őrzi; a második kötet 69 darab 1835–1839 között, a harmadik 88 darab 1836–1844 között papírra vetett levelet tartalmaz.⁴⁹ E levelek

⁴¹ MTA KIK Kt Ms 4222, 4228–4229 jelzetek alatt találhatóak a másolatok.

⁴² Tilkovszky Loránt: Ismeretlen Széchenyi-levelek. *Valóság* 2 (1959) 1. sz. 92–97.

⁴³ Bártfai Szabó László előterjesztése Széchenyi István Lunkányi Jánoshoz írt leveleinek kiadási jogával kapcsolatban. 1925. június 16. MTA KIK Kt Ms 2735/202.

⁴⁴ Pl. Szentgyörgyi Horváth Antalhoz 1826. szeptember 4-én. MTA KIK Kt Ms 4229/383. Vay Ábrahámhoz 1828. szeptember 11-én írott levél is csak Bártfai másolatában van meg. Uo. 4229/468. Ennek és két másik, Vaynak címzett levél lemásolásáról írt Bártfai 1923. június 18-i levelében. Uo. 2735/208.

⁴⁵ H. Boros: *Széchenyi István hátrahagyott*, 43.; Körmendy: *A Széchenyi-gyűjtemény*, 3.

⁴⁶ MTA KIK Kt K 193/1–201/90.

⁴⁷ Uo. K 201/91–97.

⁴⁸ Uo. K 201/98. Pozsonyi leveleskönyv. 1833–1835., uo. K 201/99–100. Al-dunai leveleskönyv. 1833–1834., uo. K 201/101. Döblingi leveleskönyv. 1850. június 29. – 1851. augusztus 6.

⁴⁹ Uo. K 210/1–3.

egy része megtalálható eredetiben is a címzettnél, de egy részükről csak az ezekben a könyvekben megmaradt szöveg ismert. A K 193–201, illetve K 210 jelzet alatt található, Széchenyi István által írt levelek száma 1736, amelynek nagyjából a fele kiadatlan, és a kiadottak közül 45 darab csak magyar fordításban jelent meg, eredeti nyelven nem.

Az Akadémia kéziratárában találhatóak továbbá Széchenyi István naplói, amelyekbe 1825 végéig 65, 1826-tól pedig 33 levélfogalmazvány került. Jellemző a levelek elhelyezkedésére, hogy azokat Széchenyi rendszerint a kötetek bal oldali lapjára, a számozott oldalak hátoldalára írta, csak nagyon ritkán került be a naponkénti jegyzések közé a jobb oldalra. A naplókötetekkel párhuzamosan Széchenyi kisebb jegyzetfüzetekbe is készített feljegyzéseket, így ezek között is bukkanhatunk levélfogalmazványokra, az 1819-es évből összesen nyolc darabra.⁵⁰ A naplóban lévő levelek száma eredetileg valamennyivel több lehetett, mert Tasner Antal néhány fogalmazványt vélhetően kompromittálónak tartott Széchenyire nézve, ezért törölte vagy kivágta őket a naplóból, így pontosan csak pár esetben lehet megmondani, hogy egyáltalán íródott valakinek levél. Egy Crescence-hoz 1825. október 22-én papírra vetett fogalmazvány esetében – szerencsénkre – nem végzett pontos munkát a titkár, mert éppen csak annyira van áthúzva egyes helyeken a szöveg, hogy még kikövetkeztethetőek a szavak.⁵¹ Egy másik, szintén Crescence-hoz tervezett levél esetében viszont annyira vastagon vannak áthúzva a sorok, hogy egyetlen betűt sem lehet kiolvasni belőle.⁵²

Ezeket a nagyobb egységeken kívül a kéziratárban más helyeken is van egy-egy Széchenyi-levél. A Régi Akadémiai Levéltárban két darab, az irodalmi levelezések között egy levél Kazinczy Ferenchez, egy Toldy Ferenchez, a történelmi levéltárban négy Zsoldos Ignáchoz, – hogy néhány példát említsek. E levelek felderítése és feldolgozása még folyamatban van, így számszerűsítésük csak később lehetséges.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára⁵³

Széchenyi Ferenc nagy figyelmet fordított a családi levéltárra, amelynek gondozását végrendeletében fiaira bízta. A három örökös csak hosszas huzavona után tudott megegyezni az archívum elhelyezésében és fenntartási költségeiben.⁵⁴ A gondosan őrzött és rendszerezett iratok 1833–1896 között voltak Sopronban a család kezelésében, amikor is 17 faladába csomagolva az MNM-hoz kerültek megőrzésre, majd innen 1926-ban az Országos Levéltár (= OL) épületébe. 1934-ben az MNM Levéltára egyesült az OL-ral, így ezt követően a család levéltára az utóbbi kezelésébe került, és 1958 után a P szekcióban kapott

⁵⁰ Az MTA KIK Kt K 212–229 jelzet alatt találhatóak a naplókötetek. A levélfogalmazványok az MTA KIK Kt K 247–248, 250 jelzetű jegyzetfüzetekben találhatóak.

⁵¹ MTA KIK Kt K 223 104^v–106^v.

⁵² Uo. K 225 72^v–73^v.

⁵³ Köszönöm Avar Anton segítségét az adatok pontosításában.

⁵⁴ Áldásy: A gróf Széchenyi-család, 285–295.; H. Boros: *Széchenyi István hátrahagyott*, 11. Részletesen ismerteti Széchenyi Ferenc végrendeletének a levéltárhoz kapcsolódó rendelkezéseit, a fivérek huzavonáját és a kivitelezést Küstlerné: A Széchenyi-család levéltára, 153–166.

helyet. 1947-ben bővült a családi archívum: egy antikváriustól sikerült egy Széchenyi-irat-gyűjteményt beszerezni, amely feljegyzéseket és leveleket is tartalmazott⁵⁵ – ez ma a P 626 Széchenyi István-gyűjtemény nevet viselő fond alatt található.

Az archívum mai tagoltsága a család egyik levéltárosának, Tibolth Mihálynak a rendezésén alapszik (ő 1809 és 1833 között töltötte be hivatalát).⁵⁶ Uradalmanként és tematikusan rendezve sorolta az iratokat 10 kötetbe, amelynek mentén az őt követő levéltárosok is rendszerezték az iratokat. Így alakult ki a P 623 Törzslevéltár első hat kötete, ám a többi kötet nem készült el, és több irat rendezetlen csomókban várta a sorsát. A feladatot Bártfai Szabó László kapta, aki 1939–1940 folyamán a Thibolt által kialakított rendezési elveket követve további hat kötetbe rendezte az iratokat.⁵⁷ Így a család Törzslevéltára 12 kötetből tevődik össze, amelyek I–VI. kötetig számokba, VII–XII. kötetig csomókba és azon belül számokba vannak rendezve. A tematikus és kronologikus rendezés miatt levelek is helyet kaptak ebben a fondban, olykor egy-egy ügghöz kapcsolódóan, olykor különállva, beillesztve az ügyek közé.⁵⁸ Itt található Széchenyi István 1809–1815 és 1818–1819 között szüleihez írott leveleinek jelentős része,⁵⁹ levele Pál bátyjához és nejehez,⁶⁰ Lajos bátyjához és nejehez,⁶¹ Paur Ivánhoz,⁶² Hoyos Henriknéhez,⁶³ Zichy Károlynéhoz,⁶⁴ Széchenyi Dénesnéhez,⁶⁵ illetve az Akadémiához kapcsolódóan.⁶⁶

A Széchenyi család levéltára ezenkívül még három további fondot tartalmaz, amelyek bővelkednek Széchenyi István által írott levelekben. 1936-ban vásárolta meg az OL Lunkányi János örököseitől annak hagyatékát, az 1945-ös tűz azonban ezt a fondot sem kímélte, így részben megcsonkult.⁶⁷ Lunkányi hagyatéka ma a P 624 alatt kutatható, és ennek első tétele több mint 700 darab levelet tartalmaz Széchenyitől a jószágigazgatóhoz az 1831 és 1848 közötti időszakból. A fondon belül a 11. tételben Wurmbbrand Franciskához írott Széchenyi-leveleket találunk.

A P 625 jelzetű fond a Széchenyi István levelezése nevet viseli, és ennek B sorozata 105 darab, különböző címzethez írott Széchenyi-levelet tartalmaz.⁶⁸ A fond Vegyes iratok

⁵⁵ Bakács István: *A Széchenyi család levéltára*. Bp., 1958. (Levéltári Leltárak 5) 6.

⁵⁶ Ehhez kapcsolódó beadványát részletesen ismerteti Küstlerné: *A Széchenyi-család levéltára*, 161–163.

⁵⁷ Bakács: *A Széchenyi család levéltára*, 4–5.

⁵⁸ A kutatás jelen állása mellett nem tudom pontosan meghatározni, hány levél található ebben a fondban. Mivel a Törzslevéltár darabszintű felmérése sem készült el teljesen, ezért a levéltár nyilvántartásában csak azok a levelek találhatóak meg, amelyeknél ez a felmérés és számozás megtörtént.

⁵⁹ MNL OL P 623. A. I. 9. No. 39., No. 41/1–16., No. 43/1–63., No. 44/1–61. A szülőkhöz írott levelek jelentős részét, néhol hibásan közli Zichy Antal: *Gróf Széchenyi István levelei szüleihez*. Bp., 1891. A Széchenyi Ferenchez írott levelek közül kettő található az Akadémia kéziratárában: MTA KIK Kt K 199/13–14.

⁶⁰ MNL OL P 623. A. I. 9. No. 34. A levelet közli: Adatok I. 107–108., továbbá MNL OL P 623. A. VIII. 10. 24.

⁶¹ MNL OL P 623. A. VIII. 8. 1. 10.

⁶² Uo. 20. 45. 16. No. 1–12.

⁶³ Uo. 11. 2.

⁶⁴ Uo. 11. 5.

⁶⁵ Uo. 13. 1. 90.

⁶⁶ Uo. A. I. 9. No. 56/234., A. I. 1. No. 87.

⁶⁷ Bakács: *A Széchenyi család levéltára*, 133.

⁶⁸ Többek között Fehr Vilmoshoz 29 (MNL OL P 625. B. No. 20–48.), Fáy Andrásához 10 (No. 9–18.), Hoffmann Zakariásához 8 (No. 51–58.), Török Jánoshoz 2 (No. 107–108.) levél, és itt is helyet kaptak ismeretlen címzettekhez írott levelek, összesen 11 darab (No. 109–119.).

nevet viselő C sorozatában is található 10 darab levélfogalmazvány az 5. császári és királyi lovasezred tisztikarának,⁶⁹ Fahrenberg Antalnak,⁷⁰ Karl Kleinnek,⁷¹ Lónyay Jánosnak,⁷² Steinbach Ferencnek,⁷³ Bertha Sándornak,⁷⁴ Sina Györgynek,⁷⁵ az Akadémiának⁷⁶ és két ismeretlennek.⁷⁷

A P 626 Széchenyi-gyűjtemény 1. tételében 17 altételbe rendezve sorakoznak a különböző iratok az 1800–1867 közötti időszakból, tartalmukat és fajtájukat tekintve vegyes dokumentumok, így szép számban levelek is találhatóak az iratcsomókban, megtűzdelve Bártfai Szabó László jegyzeteivel. Az altételek az iratokat kronologikus rendben tartalmazzák, tematikailag vegyesen, de a (főként Széchenyihez intézett) levelek többnyire össze vannak gyűjtve, és Levelezés címszó alatt fordulnak elő az egyes irattári csomókban. Ugyanakkor egyes levelek teljesen más jellegű iratok között bukkannak fel, ezért a Széchenyi-levelek kigyűjtéséhez végig kell lapozni a 16 csomónyi kéziratot.⁷⁸ Ez idáig az 1. altételt (1820–1825) sikerült a legrészletesebben feldolgozni. Ebben 19, Széchenyi által írt vagy íratott levél van: 14 Liebenberg Jánoshoz, három Wesselényi Miklóshoz, és egy-egy Széchenyi fivéréihez, Pálhoz és Lajoshoz. További érdekessége ennek az altételnek, hogy az iratok között található néhány cédula, amelyeken Széchenyi István Liebenberg Jánoshoz írt leveleiből olvashatók magyar nyelvű összefoglalók, kivonatok. A cédulák a Viszota Gyula és Bártfai Szabó László vezette levélkiadási munkák idején keletkezettek az 1940-es évek elején, és piros „Akad.” felirattal vannak ellátva. 1824-ből 13, 1825-ből 15 ilyen cédula áll rendelkezésre. Feltehetően az eredeti iratok ebben a fondban kaphattak helyet, de a levélkiadási munkák idejére kiemelték és átvitték őket a „műhelybe” (az Akadémia épületébe vagy Viszota Gyula lakására), ahol aztán megsemmisültek. A további altételekben (2–16.) 195 Széchenyi-levél található, amelyek nagy része saját kezű levél vagy fogalmazvány, kisebb részük egykorú vagy későbbi, főként Bártfai Szabó László által készített kézíratos vagy gépelt másolat. E levelek feldolgozása folyamatban van, de annyi már megállapítható, hogy közülük kb. 30 levél még publikálatlan.

A P 626 2. tételében (Kéziratok, fogalmazványok) elsősorban Széchenyi jegyzetei kaptak helyet, továbbá beszédek fogalmazványai, egy titoknoki számadásfüzet és egy hosszabb leírás a Duna- és Tisza-szabályozás kapcsán. Az egyik, *Gondolatok* címet viselő füzetben hat darab levélfogalmazvány is található 1830-ból.

A P 626 fond 3. tételében található öt levelezőkönyv,⁷⁹ amelyek Széchenyi 1833 és 1845 írott leveleinek másolatait tartalmazzák, összesen 501 levélét, amelyekből 135 darab

⁶⁹ MNL OL P 625. C. 18.

⁷⁰ Uo. 1.

⁷¹ Uo. 3.

⁷² Uo. 4.

⁷³ Uo. 5.

⁷⁴ Uo. 2.

⁷⁵ Uo. 6.

⁷⁶ Uo. 23.

⁷⁷ Uo. 7–8.

⁷⁸ A 17. altétel időköre 1861–1867, nem tartalmaz Széchenyi-levelet.

⁷⁹ MNL OL P 626. 3. Az öt másolati könyv évkörei többnyire fedik egymást: 1. 1833–1834. 69 levélmásolat. 2. 1833–1836. 162 levélmásolat. 3. 1836–1842. 12 levélmásolat. 4. 1836–1845. 95 levélmásolat (ebből 89 kia-

még kiadatlan. Az említett számadatok a feldolgozás során kismértékben változhatnak, mert előfordul, hogy egy levél másolata két levelezőkönyvben is felbukkan, illetve néhány átfedés van az MTA KIK Kézirattárában őrzött leveleskönyvek, levelek, levélfogalmazványok és az MNL OL-ban található levelezőkönyvek között.⁸⁰ Ezek alapján előzetesen, még a szövegváltozatok részletes vizsgálata előtt megállapítható, hogy az Akadémia Kézirattárában őrzött leveleskönyvek és fogalmazványok lehetnek a levélszövegek első változatai, míg az MNL OL-ban lévő másolati könyvekbe valószínűleg a végleges, elküldésre szánt verzió került.

A P szekción kívül van még egy fond, amely több száz Széchenyi által írt levelet foglal magába: az R 196 jelzet alatt található Tasner-hagyaték, amely 584 Tasner Antalnak, és 8 darab más címzettnek írt levelet tartalmaz;⁸¹ ebből mindössze 26 levél kiadatlan.⁸² Tasner Géza Széchenyi István Tasner Antalhoz írt leveleinek jelentős részét az MNM-nak adta el 1888-ban.⁸³ Ezeket az MNM Könyvtárának levéltári osztályán helyezték el, majd 1934-ben a múzeum teljes levéltári anyagával együtt az OL-ba kerültek.⁸⁴ A Tasner Antalhoz írt levelek lényegesen kisebb hányada található az Akadémia kézirattárában.⁸⁵ Ezek a levelek valószínűleg a ládákból érkeztek az Akadémiára Széchenyi többi irataival együtt. Egy alkalommal ugyanis Tasner Géza a Széchenyi-irományok mellé csatolt levelében külön hangsúlyozta, hogy küld három eredeti levelet, amelyet Széchenyi írt az apjának: 1833. szeptember 24-én, 1847. december 20-án és 1848. március 11-én.⁸⁶

Az 1860 kora tavaszi házkutatások során Széchenyitől és munkatársaitól elkobzott iratokat Széchenyi-Akten néven kezelték és a bécsi titkos levéltárban őrizték. Károlyi Árpádnak csak az első világháború után sikerült megtalálni az ide-oda szállítás közben megcsonkult iratokat, és 1926-ban kerültek az OL-ba, ahol ma az Abszolutizmuskori le-

datlan). 5. 1835–1840. 163 levélmásolat. A kötetekben helyet kapott néhány Széchenyihez intézett levél másolata is, illetve egy adott ügyhöz kapcsolódóan mások által, más címzettekhez írott levelek másolatai, valamint jegyzőkönyvek másolatai. (Ez összesen 49 irat másolata a Széchenyi-levélmásolatokon kívül.)

⁸⁰ Pl. 1833. július 23-án, Radossevich Demeterhez címzett levele. MTA KIK Kt K 201/99. Al-dunai leveleskönyv, MNL OL P 626. 3. 1. 8.; 1837. március 5-én, József főherceghez: MTA KIK Kt K 195/108., MNL OL P 626. 3. 4. 13.

⁸¹ További címzettek: Nemzeti Casino (MNL OL R 196 ad No. 147.), Constantin Derra (ad No. 151., 215., 364.), Zichy Charlotte (ad No. 215.), ismeretlen (ad No. 275.), Zichy Adalbert (ad No. 494.) és a nádor (No. 570.).

⁸² A levelek jelentős részét közli SzIL I–III., Adatok I–II.

⁸³ A levelek korábban Görgey István királyi közjegyzőnél voltak letétben, amelynek fenntartására egy alkalommal Tasner Géza Széchenyi Bélához folyamodott 1000 forintos kölcsönért. 1877. január 12. MNL OL P 626. 1. 1860. 263. Következő, szintén Széchenyi Bélához intézett leveléből azt is megtudjuk, hogy ezeket a leveleket Tasner Antal válogatta össze azzal a céllal, hogy előszót ír hozzá, és kiadja őket. Ennél több levél volt, melyet Széchenyi titkárához intézett, de a kevésbé fontosakat az megsemmisítette, a legérdekesebbeket pedig Géza nem adta ki kezei közül. 1877. január 26. MNL OL P 626. 1. 1860. 264. A Tasner-levelek sorsával a *Pesti Hírlap* is foglalkozott 1880. 150. és 176. számaiban, amelyek szerint a levelek külföldi kézbe kerülését Majláth Béla akadályozta meg azzal, hogy megvette a leveleket. Bártfai idevágó jegyzetei: MNL OL P 626. 1. 1860. 305–306.

⁸⁴ H. Boros: *Széchenyi István hátrahagyott*, 38.

⁸⁵ MTA KIK Kt K 200/16–30.

⁸⁶ Az 1847. december 20-i levél nem áll a kutatás rendelkezésére. 1833. szeptember 24. MTA KIK Kt K 200/19., 1848. március 11. Uo. K 200/26.

véltárban a D 283 fondban találhatóak.⁸⁷ A többféle irat között közel negyven darab, különböző címzettekhez intézett levél vagy levélfogalmazvány foglal helyet.

Ezeket a nagyobb, több Széchenyi-levelet tartalmazó fondokon kívül vannak kisebbek is, amelyek további Széchenyi-leveleket őriznek, így a Festetics,⁸⁸ Esterházy,⁸⁹ Teleki,⁹⁰ Perényi,⁹¹ Barkóczy,⁹² Dessewffy⁹³ és Lónyay⁹⁴ családok archívumai a P szekcióban. A családi fondtörédek között van a Schedius⁹⁵ és a Wodianer⁹⁶ család levéltára, amelyekben összesen 19 Széchenyi-levél található. Az 1848/49-es és emigrációs iratok gyűjteményében Széchenyi három levele található Havas József cenzorhoz⁹⁷ és egy-egy levél Procopius bécsi ágenshez,⁹⁸ illetve Tanárky Sándor hadtörténészhez.⁹⁹

A levelek közé soroljuk Széchenyi István hivatalos beadványait is, amelyeket a különböző dikasztériumokhoz intézett mint királyi biztos az Al-Dunán és a Tiszán, vagy mint a közlekedés- és közmunkaügy minisztere. Ezeknek a hivatalos leveleknek még nem készült el a felmérése, csak később fog kiderülni, hogy pontosan hány beadványt intézett Széchenyi a Magyar Udvari Kancelláriához, a Magyar Udvari Kamarához, a nádorhoz vagy éppen magához az uralkodóhoz. Ismerve Széchenyi ügybuzgalmát, feltételezhetően nagyobb számú hivatalos levélről van szó.

Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattár

Az Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattárának Levelestárában összesen 92, Széchenyi István által írt levél, levélfogalmazvány és másolat található. Megalapítása óta különböző hagyatékokból épült fel a kézirattár gyűjteménye, amelynek rendjét folyamatosan alakították.¹⁰⁰ Ez a Széchenyi-levelek esetén is tetten érhető, mert van például egy Horváth Istvánhoz intézett ebédmeghívás, amelyen egy pecsét áll „Horváth István könyvtárából” felirattal, illetve még egy pecsét, ami az MNM Könyvtáré.¹⁰¹

⁸⁷ H. Boros: *Széchenyi István hátrahagyott*, 17.; *Gróf Széchenyi István döblingi irodalmi hagyatéka*. I. Szerk., bev. Károlyi Árpád. Bp., 1921. (Magyarország újkori történetének forrásai 7) VII.

⁸⁸ MNL OL P 239. II. 2. 246. Széchenyi meg nem nevezett családtaghoz.

⁸⁹ Uo. 136. A. 16. 28. 5 darab Széchenyi-levél Esterházy Pálhoz.

⁹⁰ Uo. 654. III. 39. 167. Teleki Lászlóhoz.

⁹¹ Uo. 1969–2436.

⁹² Uo. 1841. 62. 361. Meg nem nevezett családtaghoz.

⁹³ Uo. 91. 110. 4–8. Levelek Károlyi Györgynéhez.

⁹⁴ Uo. 452. 8. 8. 770–771. két Széchenyi-levél Lónyay Gáborhoz.

⁹⁵ Uo. 2257. 693. 2. 15 darab Széchenyi-levél.

⁹⁶ Uo. 2257. 618. 1. 4 darab Széchenyi-levél.

⁹⁷ Uo. R 63. 19. 21.

⁹⁸ Uo. R 6. 5. b., Adatok II. 466.

⁹⁹ Uo. R 195. 8. 35.

¹⁰⁰ Erről bővebben V. Windisch Éva: *Fondok az Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattárában*. In: *Az Országos Széchenyi Könyvtár Évkönyve*. 1973. Fel. szerk. Németh Mária. Bp., 1976. 141–158.

¹⁰¹ Utóbbi több levélen is megtalálható. Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattár. Levelestár. Széchenyi István Horváth Istvánnak.

A könyvtár évkönyveiben rendszerint lehet arról olvasni, milyen tételekkel gyarapodott aktuálisan a gyűjtemény; a Széchenyi-levelek kapcsán csak említés történik a beszerzésről, a levél keltét és címezettjét nem közlik, így a leveleken található növedéknaplószám alapján lehet következtetni a beszerzés évére. Ezek közül néhány példa: Fitz József főigazgató 1944-ben átvett 22 Széchenyi-levelet, amelyek egy grófnő tulajdonában voltak.¹⁰² Az 1959. évi beszámolóban az érdekesebb szerzeményeken belül a kisebb tételek között említenek Széchenyi István-leveleket is,¹⁰³ az egyik feltehetően a Ráday Gedeonhoz intézett keltezetlen levél.¹⁰⁴ Az 1961-es,¹⁰⁵ 1973-as¹⁰⁶ és 1974–75-ös¹⁰⁷ állománygyarapodás a Széchenyi-leveleket is érintette. Amennyiben itt nem sorolják fel az újabb beszerzést, úgy a leveleken a növedékszámok alapján lehet nyomon követni az állomány növekedését.

Az itt található Széchenyi-levelek a Levelestáron belül alfabetikus rendben sorakoznak, tematikájukat és címezettjeiket tekintve vegyes képet mutatnak. A család levéltárosa, Paur Iván mellett akad levél többek között Brunswick Terézhez, Fehr Vilmoshoz, Szvorényi Józsefhez vagy Döbrentei Gáborhoz.

Soproni Múzeum Storno-gyűjtemény

Nagyobb mennyiségű Széchenyi-kéziratot őriztek a soproni Storno-házban. A Storno-gyűjtemény kialakulásáról részletesen beszámol Kiss Melinda tanulmánya. Idősebb Storno Ferenc 1845-ben telepedett le Sopronban. Kéményseprőszakmája mellett művészrestaurátorként dolgozott, és emellett gyűjtötte a műtárgyakat és régiségeket. Különösen tudatos volt azon tárgyak összegyűjtésében, amelyeket kidobásra szántak. Fiára, ifjabb Storno Ferencre még inkább jellemző volt ez a gyűjtői magatartás: feljegyezte az iratok és tárgyak beszerzésének idejét, helyét és módját, illetve elkezdte tematikusan csoportosítani a gyűjtemény elemeit, külön figyelmet szentelve a Széchenyi Istvánhoz kapcsolódó iratoknak és tárgyakkal. Utóbbiakat a család Paur Ivántól és Széchenyi Bélától kapta ajándékba, illetve a családi legenda szerint idősebb Storno Ferenc kéményseprő munkája közben találta egy padláson. A 20. század folyamán ifjabb Ferenc három fia, Miksa, Pál és Gábor viselték gondját a gyűjteménynek.¹⁰⁸

¹⁰² Németh Mária: Az Országos Széchényi Könyvtár értékeinek mentése a második világháború közepétől, 1942-től 1946-ig. In: *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve*. 1994–1998. Fel. szerk. Kovács Ilona. Bp., 2000. 320.

¹⁰³ Az Országos Széchényi Könyvtár 1959. évi beszámolója. In: *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve* 1959. Fel. szerk. Dezsényi Béla. Bp., 1961. 39.

¹⁰⁴ OSZK Kézirattár. Levelestár. Széchenyi István Ráday Gedeonhoz.

¹⁰⁵ Az Országos Széchényi Könyvtár működése 1961–1962-ben. In: *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve*. 1961–1962. Fel. szerk. Dezsényi Béla. Bp., 1963. 12.

¹⁰⁶ Somkuti Gabriella: Az Országos Széchényi Könyvtár 1973. évi működése. In: *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve*. 1973. Fel. szerk. Németh Mária. Bp., 1976. 12.

¹⁰⁷ Somkuti Gabriella: Az Országos Széchényi Könyvtár 1974–75. évi működése. In: *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve*. 1974–1975. Fel. szerk. Németh Mária. Bp., 1978. 32.

¹⁰⁸ Kiss: A Storno család, 478–480.

Az 1930-as évek folyamán merült fel a gondolat, hogy Széchenyi Múzeumot létesítsenek Sopronban. Ez két helyszínen is megvalósult, egyrészt 1937-ben a Városi Múzeumban nyílt egy Széchenyi-emlékszoba, másrészt 1938-ban a Storno-ház I. emeletén a család gyűjteményéből.¹⁰⁹ Ehhez Storno Miksa 1938-ban egy katalógust is kiadott, amelyben 21, Széchenyi által különböző címzettekhez írt levelet közölt,¹¹⁰ zömében először. Az ő munkáját dicséri továbbá, hogy a dokumentumokat tematikus mappákba rendezte, és az iratokat „Széchenyi István hagyatéka”, illetve „Storno Levéltár” pecséttel látta el,¹¹¹ így a későbbiekben is nyomon követhető egy-egy irat útja, története.

A gyűjtemény kezelésével kapcsolatos kiadások az 1940-es évek végétől anyagi problémákat okoztak a családnak. Különösen az 1960-as évektől jelentett ez nagyobb kihívást, mert Storno Miksa Salzburgba költözött, Storno Pál elhunyt, így Storno Gábornak egyedül kellett a továbbiakban gondoskodni róla. Az anyagi nehézségek mellett a kiállítás sorsa is bizonytalaná vált, így végül Storno Gábor a gyűjtemény jelentős részének eladása mellett döntött.¹¹²

Így ma már az eredeti Storno-gyűjteménynek csak a töredéke található a Soproni Múzeum gondozásában a Storno-házban. A helytörténeti gyűjtemény kéziratárában összesen 36, Széchenyi István által írt levél, illetve levélfogalmazvány található, amelyek részben kiadatlanok, néhányat pedig az említett Storno-katalógus közöl.

Győr–Moson–Sopron megye Soproni Levéltára

A levéltárban található Széchenyi-iratok a család nagycenki levéltárának szerencsésen megmaradt darabjai, mai lelőhelyükig vezető útjukról Kelemen István számolt be már említett tanulmányában.

A cenki kastélyban 1800 körül létesült egy házi levéltár, amelyet a kastéllyal együtt 1820-ban, Széchenyi Ferenc halálakor István örökölt. Minden bizonnyal ebben a levéltárban is voltak Széchenyi-levélfogalmazványok, esetleg másolati vagy leveleskönyvek. Széchenyi Béla idején tovább bővült a cenki levéltár iratállománya, ahová Paur Iván is küldött át iratokat helyszűke miatt a soproni levéltárból. Ezeknek az iratoknak jó része átkerült az Akadémia tulajdonába a fentebb már említett körülmények között.¹¹³

A második világháború folyamán jelentős pusztulás következett be a cenki kastélyban, és így a levéltárban is. A megmaradt iratokat 1946 tavaszán Bereczki Imre középiskolai tanár mentette meg a plébános segítségével, és 1948 nyarán kerültek a levéltárba. Az iratokat először 1963-ban rendezték, a ma is használt raktári jegyzéket Tirnitz József levéltáros készítette el.¹¹⁴

¹⁰⁹ Kiss: *A Storno család*, 483–485.

¹¹⁰ Storno Miksa: *A Storno-család Széchenyi-gyűjteményének tárgyjegyzéke. Gróf Széchenyi István kéziratának, valamint egyéb leveleknek közlésével*. Sopron, 1938. 7–32.

¹¹¹ Kiss: *A Storno család*, 483.

¹¹² A helyzetet részletesen ismertetését lásd uo. 485–487.

¹¹³ Kelemen: *A Széchenyi család nagycenki*, 6–9.

¹¹⁴ Uo. 13–14. A raktári jegyzéket közli *A Széchenyi család nagycenki levéltárának iratai*, 18–51.

A raktári jegyzék név szerint tételesen felsorolja az V. egységben a családtagok levelezését olykor pontos dátummal, olykor időkeret megadásával; utóbbi esetben nyilván több levélről lehet szó. E lajstrom szerint azonban nem található a levéltárban Széchenyi István által írt levél, illetve levélfogalmazvány, de H. Boros Vilma és Körmendy Kinga is tett utalást ennek ellenkezőjére¹¹⁵ – a kérdés még tisztázásra vár.

Duna Múzeum

A múzeumban található Széchenyi-gyűjtemény mintegy 1300 tételből tevődik össze, amelynek jelentős része (738 darab) levél vagy „levél jellegű irat”, másik része pedig pénzügyi témájú dokumentum (nyugta, számla). Tematikájukat tekintve vegyesek, részben a vízügyhöz kapcsolódnak – így a Duna Múzeum az MTA KIK és az MNL OL után a harmadik legnagyobb Széchenyi-gyűjteménnyel rendelkezik.¹¹⁶

A Magyar Vízügyi Múzeum 1973-ban alakult meg, és ekkor indult a vízügyi vonatkozású Széchenyi-iratok összegyűjtése is. A Storno-gyűjteményben jelentős számú vízügyhöz kapcsolódó dokumentum volt, ezért a múzeum egyik alapítója, Mészáros Vince javasolta Storno Gábornak, hogy adja át letétbe ezeket az iratokat a múzeumnak feldolgozásra, hogy egy majdani szaklevéltárba kerüljenek. E munka elhúzódnása és a fentebb vázolt körülmények szignifikáns változást eredményeztek a múzeum gyűjteményének mennyiségében és minőségében: 1978-ban a múzeum megvásárolta a soproni Storno-gyűjtemény vonatkozó iratait¹¹⁷ – ezért szerepel az itt található iratokon a Storno-ház pecsétje. Az iratok között körülbelül 50 Széchenyi által írt levél, levélfogalmazvány vagy ezek másolata található.¹¹⁸

Egyéb lelőhelyek

A fent említett közgyűjteményeken kívül továbbiakban is találhatunk néhány Széchenyi-levelet. Ezek jó része még feltérképezésre vár, de a már eddig elvégzett kutatás alatt is jó néhány ilyen lelőhelyet sikerült felfedezni.

A megyei levéltárak, mint a Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei és Veszprém Megyei Levéltára mellett érseki és püspöki levéltárakban szintén előfordul egy-egy Széchenyi-

¹¹⁵ H. Boros: *Széchenyi István hátrahagyott*, 40.; Körmendy: *A Széchenyi-gyűjtemény*, 3.

¹¹⁶ *A Magyar Vízügyi Múzeumban őrzött*, 5.; Kiss: *A Storno család*, 487.

¹¹⁷ *A Magyar Vízügyi Múzeumban őrzött*, 7–8.; Kiss: *A Storno család*, 486–487.

¹¹⁸ Az itt található levelek feldolgozása még nem kezdődött meg, csak számszerű felmérés történt.

levél, mint például a baki plébániaalapítás kapcsán a Szombathelyi Püspöki Levéltárban.¹¹⁹ A Petőfi Irodalmi Múzeumban hét Széchenyi-levél található, amelyek közül kettő csak ebben a gyűjteményben olvasható: egy Károlyi Györgyhöz és egy ismeretlenhez írott levél.¹²⁰ Szentkirályi Elemér kalauza szerint a Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Könyvtára szerezte meg Széchenyi Béla levelezését, amelyben mintegy 20 saját kezű levél található apjától.¹²¹

A szlovákiai levéltárak közül Lőcsén és Kassán bizonyosan őriznek Széchenyi-leveleket: előbbi helyen három, Andrássy Györgyhöz írott levelet,¹²² utóbbi levéltárban, a Puky-gyűjteményben pedig két darab Pálóczy Lászlóhoz írottat.¹²³

A közgyűjteményeken kívül magántulajdonban is biztosan vannak még Széchenyi-levelek. Ezek száma meghatározhatatlan, de időnként antikváriumban vagy aukción felbukkanhatnak. Hermann Róbert 2010-ben, egy *Századok*-ban megjelent tanulmányában 11, magángyűjteményből előkerült vagy antikvár aukción vásárolt Széchenyi-levelet közölt, amelyeket eddig máshol még nem olvashattunk.¹²⁴

A Széchenyi István által írott levelek döntő többsége tehát Budapesten két nagy közgyűjteményben van elhelyezve, ugyanakkor széles spektrumú működési területéből és ugyancsak színes társasági életéből kiindulva szinte bárhol – legyen az közgyűjtemény vagy magántulajdon – találhatóunk egy-egy levelet, ahol a gróf megfordult.

¹¹⁹ Somogy Lipót püspökhöz. Bécs, 1821. február 22. Szombathelyi Püspöki Levéltár. Acta cancellariae. 1821. március 22. A levelet közli Cselenkó Borbála: Gróf Széchenyi Ferenc és gróf Széchenyi István plébániaalapítási kísérlete a Zala megyei Bakon. *Levéltári Szemle* 60 (2010) 3. sz. 16–17.

¹²⁰ Károlyi Györgyhöz. Pest, 1838. december 13. Petőfi Irodalmi Múzeum V. 4564/13. Ismeretlenhez. Pest, 1840. november 12. Uo. 2904.

¹²¹ Szentkirályi Elemér: *Kalauz Széchenyi István megismeréséhez*. Bp., 1987. 15.

¹²² Az itteni levelekre Brigovác László levéltáros (MNL Hajdú-Bihar Megyei Levéltára) hívta fel a figyelmet, ezúton is köszönöm neki. Štátny Archív v Levoči. Andrássy Krásna Hôrka. 22. Súkromné a úradné dopisovanie. Krab. 491. Fasc. 2. 37–38., Krab. 493. Fasc. 1. 63–66.

¹²³ Štátny Archív v Košiciach Pozostalost' Jozefa Pukyho. 266.

¹²⁴ Hermann Róbert: Széchenyi István leveleiből (1836–1857). *Századok* 144 (2010) 673–687.

CONTENTS

NATIONAL IDEA OF HISTORY

Csaba Szabó *The Myth of Eternal Dacia. The Metahistory of Dacian–Romanian Continuity in Contemporary Romanian Archaeology and Historiography* 5

József Demmel “Botond the Oldh–Beater” in Switzerland of the East.
László Réthy and the Curious History of National Minorities in Post–1867 Hungary 21

Beáta Pintérová “Early Slovak History” in Recent Slovak Scholarly Literature 41

STUDIES

Éva B. Halász *The Fine of the Tongue* 55

Petr Kozak *The Charters of John Corvinus in Czech Archives* 69

Szilvia Czinege *On the Trace of Széchenyi Letters* 121

Réka Újlaki–Nagy *The Representation of the “Székely Jerusalem” and the Successors of Sabbatarians in the Travel Literature of the Late 19th and Early 20th Centuries* 137

Zoltán Dénes Iván *Defender of the “Victims”, Prosecutor of the “Persecutores”?*
Henrik Marczali on the Peace that Closed World War I 155

DEBATE

Ákos Bartha *Inset, pricing* 169

E számunk szerzői

Bartha Ákos, tudományos munkatárs, BTK TTI, Horthy–korszak osztály ● Czinege Szilvia, tudományos munkatárs, BTK TTI, Újkori osztály ● Demmel József, PhD, tudományos munkatárs, Historický ústav Slovenskej akadémie vied, tudományos munkatárs, Nemzeti Közsolgálati Egyetem, Eötvös József Kutatóközpont, Közép–Európa Kutatóintézet ● Dénes Iván Zoltán, történész, eszmetörténész, emeritált egyetemi tanár, Marczali Henrik Kutatócsoport ● B. Halász Éva, tudományos munkatárs, Magyar Tudományos Akadémia – Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Szegedi Tudományegyetem – Magyar Országos Levéltár, Magyar Medievisztikai Kutatócsoport ● Petr Kozák, docens, Slezská univerzita v Opavě, Ústav historických věd [Sziléziai Egyetem, Történettudományi Intézet], levéltáros, Zemský archiv v Opavě [Opavai Tartományi Levéltár] ● Pintérová Beáta, PhD, oktató, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Történettudományi Tanszék ● Szabó Csaba, tudományos segédmunkatárs, Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Vallástudományi Tanszék ● Újlaki–Nagy Réka, tudományos segédmunkatárs, BTK TTI, Kora újkor osztály

(BTK TTI = Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet)

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: +36-1-224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.erezsebet@abtk.hu, terjesztes@abtk.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt

(hétköznapokon, 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: +36-30-203-1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely hírlapkézbesítő
postahivatalnál.

Ára: 1200 Ft

Előfizetőknak: 1000 Ft

9 770040 963009 2 2001